

Roman RUDNICKI*
Łukasz WIŚNIEWSKI**

STRUKTURA PRZESTRZENNA ROLNICTWA I WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW UE W RAMACH WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ W REGIONIE POMORZA ŚRODKOWEGO

Zarys treści: Artykuł dotyczy analizy struktury przestrzennej rolnictwa Pomorza Środkowego, z wydzieleniem jego podziału na grupy cech wewnętrznych oraz całościowego ujęcia w formie ogólnego poziomu i typów strukturalnych. W pracy uwzględniono także zagadnienie wykorzystania środków WPR UE. Zakres przestrzenny analizy obejmuje 12 powiatów Pomorza Środkowego. Wykorzystano wyniki PSR 2010 oraz dane dotyczące wsparcia finansowego gospodarstw rolnych środkami WPR UE w Polsce w latach 2002-2010 pochodzące z ARiMR. Do realizacji celu zastosowano metodę Perkala. Wykazano szereg cech rolniczych wyróżniających badany region na tle innych województw kraju, w tym najwyraźniej pod względem udziału plantacji orzecha włoskiego w ogólnej powierzchni użytków rolnych. W odniesieniu do wydzielonych grup cech Pomorze Środkowe wyróżnia się wysoką oceną cech agrarnych i społecznych.

Słowa kluczowe: rolnictwo, wspólna polityka rolna, Pomorze Środkowe, struktura przestrzenna, region.

Wprowadzenie

Struktura przestrzenna rolnictwa stanowi ważny element badań geograficzno-ekonomicznych w Polsce, zapoczątkowanych przez J. Kostrowickiego¹, następnie rozwijanych przez: J. Bańskiego², J. Falkowskiego razem

* Katedra Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

** Katedra Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

¹ Zob. J. Kostrowicki, *Typologia rolnictwa. Założenia, kryteria, metody*, „Przegląd Geograficzny”, tom 41, zeszyt 4, Warszawa 1969; J. Kostrowicki, *Zarys geografii rolnictwa*, PWN, Warszawa 1973; J. Kostrowicki, *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1950-1970*, „Prace Geograficzne”, z. 127, IGiPZ PAN, Warszawa 1978.

² Zob. J. Bański, *Obszary problemowe w rolnictwie Polski*, „Prace Geograficzne”, zeszyt 172, IGiPZ PAN, Warszawa, 1999; J. Bański, *Geografia rolnictwa Polski*, PWE, Warszawa 2007.

z J. Kostrowickim³, B. Głębockiego⁴, R. Kulikowskiego⁵, R. Rudnickiego⁶ razem z M. Klubą i Ł. Wiśniewskim⁷, W. Stołę⁸ i R. Szczęsnego⁹. Wypracowana metodologia analizy przestrzennej rolnictwa obejmuje wydzielenie szeregu cech wewnętrznych (np.: społeczno-własnościowe, organizacyjno-techniczne, produkcyjne i strukturalne¹⁰). Układy przestrzenne wyżej wymienionych cech analizowane są w odniesieniu do warunków zewnętrznych rolnictwa – przyrodniczych i pozaprzyrodniczych, takich jak: jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz przeszłość historyczno-gospodarcza, urbanizacja i uprzemysłowienie, przemysł spożywczy, dostępność komunikacyjna, rynki zbytu i agropolityka państwa¹¹.

³ Zob. J. Falkowski, J. Kostrowicki, *Geografia rolnictwa świata*, PWN, Warszawa 2001.

⁴ Zob. B. Głębocki, *Czynniki kształtujące przestrzenną strukturę produkcyjną rolnictwa*, Seria: Geografia, nr 19, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1979.

⁵ Zob. R. Kulikowski, *Przestrzenne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce*, „Przeгляд Geograficzny”, tom 54, zeszyt 4, Warszawa 1982; R. Kulikowski, *Szczegółowy przegląd czynników opisujących produkcję rolną i charakterystyka możliwości produkcyjnych rolnictwa*, (w:) *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, A. Ciołkosz (red.), GUS, Warszawa 2003; R. Kulikowski, *Przestrzenne zróżnicowanie i przemiany rolnictwa w Polsce po 1990 r.*, (w:) *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002*, J. J. Parysek (red.), Bogucki Wyd. Nauk., Poznań 2004.

⁶ Zob. R. Rudnicki, *Geograficzno-ekonomiczne czynniki kształtujące produkcję rolnictwa indywidualnego na przykładzie makroregionu dolnej Wisły*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1997.

⁷ Zob. R. Rudnicki, M. Kluba, Ł. Wiśniewski, *Zróżnicowanie regionalne rolnictwa a poziom absorpcji funduszy Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce*, (w:) *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej*, t. 1, *Rolnictwo i Wspólna Polityka Rolna*, R. Rudnicki, M. Kluba (red.), Wyd. Naukowe UMK, Toruń, 2014; R. Rudnicki, Ł. Wiśniewski, M. Kluba, *Poziom i struktura przestrzenna rolnictwa polskiego w świetle wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 r.*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, tom XVII, zeszyt 3, Warszawa – Poznań – Kołobrzeg 2015.

⁸ Zob. W. Stola, R. Szczęsny, *Geografia rolnictwa Polski*, WSiP., Warszawa 1976.

⁹ Zob. R. Szczęsny, *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski w latach 1970-1980*, Wyd. IGPZ PAN, Warszawa 1988; R. Szczęsny, *Regiony rolnicze w Polsce*, „Geografia w Szkole”, nr 5 (225), WSiP, Warszawa 1992.

¹⁰ Por. R. Szczęsny, *Przemiany...*, op. cit., s. 164-165.

¹¹ J. Falkowski, J. Kostrowicki, op. cit., s. 70-106.

Cel, zakres oraz metody badawcze

Celem artykułu jest analiza struktury przestrzennej rolnictwa Pomorza Środkowego w układzie lokalnym oraz na tle pozostałych województw Polski. Jako podstawę analizy przyjęto 12 powiatów, stanowiących element podziału administracyjnego trzech województw: pomorskiego (bytowski, człuchowski, słupski), wielkopolskiego (złotowski) oraz przede wszystkim zachodniopomorskiego (białogardzki, drawski, kołobrzeski, sławieński, szczecinecki, świdwiński, wałecki). Jednostki te były zgodne z zasięgiem terytorialnym biur powiatowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) – powiaty grodzkie ujęto łącznie z odpowiednimi powiatami ziemskimi¹².

Oprócz danych ARiMR w pracy wykorzystano wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Stanowią one obecnie najpełniej udokumentowane źródło informacji na temat polskiego rolnictwa, o czym świadczy lista publikacji GUS, dotyczących prezentacji danych spisowych na temat wybranych segmentów struktury przestrzennej rolnictwa¹³ oraz opracowań eksperckich pod redakcjami: B. Głębockiego¹⁴, W. Józwiaka i W. Ziętary¹⁵, W. Poczty¹⁶ oraz J. Zegara¹⁷. Należy zaznaczyć, że w/w spis był pierwszym od czasu przystąpienia Polski do UE, przez co dane prezentowane są według zmienionej metodologii, zgodnie z wymogami Eurostatu.

Niniejszy artykuł, bazując na danych PSR 2010, dotyczy charakterystyki wybranych warunków zewnętrznych i cech wewnętrznych rolnictwa Pomorza Środkowego według jednostek powiatowych oraz oceny pozycji rolnictwa tego regionu na tle kraju, z uwzględnieniem wykorzystania środków Wspólnej Poli-

¹² Por. R. Rudnicki, *Renty strukturalne jako czynnik przemian agrarnych i demograficznych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 2009, s. 6-9.

¹³ Zob. *Użytkowanie gruntów – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2011; *Środki produkcji w rolnictwie – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2011; *Charakterystyka gospodarstw rolnych – Powszechny Spis Rolny 2010*, GUS, Warszawa 2012; *Uprawy ogrodnicze – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2012; *Uprawy rolne i wybrane elementy metod produkcji roślinnej – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2012; *Pracujący w gospodarstwach rolnych – Powszechny Spis Rolny 2010*, GUS, Warszawa 2013; *Zwierzęta gospodarskie i wybrane elementy metod produkcji zwierzęcej – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2013.

¹⁴ *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa*, B. Głębocki (red.), GUS, Warszawa 2014.

¹⁵ *Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002-2010 – Powszechny Spis Rolny 2010*, W. Józwiak, W. Ziętara (red.), GUS, Warszawa 2012.

¹⁶ *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR*, W. Poczta (red.), GUS, Warszawa 2013.

¹⁷ *Zrównoważenie polskiego rolnictwa – PSR 2010*, J. Zegar (red.), GUS, Warszawa 2013.

tyki Rolnej (WPR) pozyskanych przez gospodarstwa rolne. W celu syntetycznego ujęcia wydzielonych cech diagnostycznych, zarówno w odniesieniu do grup cech wewnętrznych jak i ogółu rolnictwa, wykorzystano tzw. wskaźnik Perkala. Pierwszym etapem zastosowanej metody była standaryzacja polegająca na zastąpieniu wartości oryginalnej przez wartość będącą ilorazem między różnicą wartości danej cechy od średniej a wartością jej odchylenia standardowego. Dzięki tej procedurze wszystkie tak przetworzone zmienne są porównywalne, a ich rozkłady statystyczne mają średnią równą zero oraz wariancje i odchylenie standardowe równe jedności¹⁸. Tak ukierunkowana analiza – zgodnie z metodą Perkala – umożliwiła przedstawienie w formie średniej wartości znormalizowanej poziomu rolnictwa zarówno w odniesieniu do wydzielonych sześciu segmentów rolnictwa jak i całościowo – jako średnią wartość tych segmentów.

Warunki zewnętrzne rolnictwa

W celu pełniejszej oceny zróżnicowania przestrzennego rolnictwa w analizie uwzględniono jego uwarunkowania zewnętrzne – przyrodnicze i pozaprzyrodnicze (rys. 1).

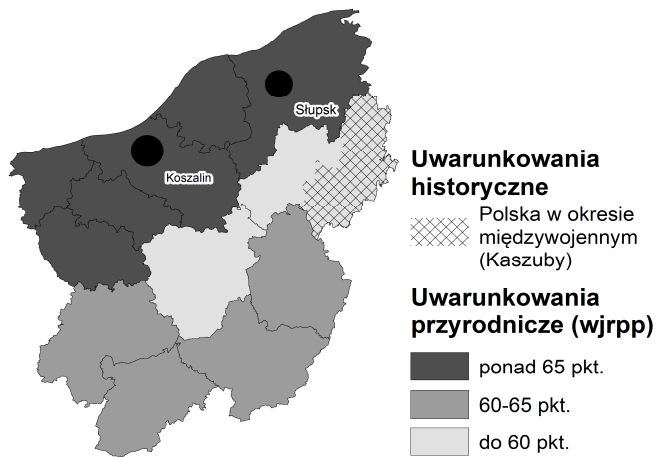
Jako podstawę oceny warunków przyrodniczych uwzględniono wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (wjrpp), skonstruowany jako suma bonitacji punktowych najważniejszych dla rolnictwa komponentów środowiska przyrodniczego – gleb, rzeźby terenu, warunków wodnych i agroklimatu (średnia krajowa 66 punktów.)¹⁹.

Ogółem analizowany region charakteryzuje się niekorzystnymi i średniokorzystnymi warunkami przyrodniczymi rolnictwa (od 47,9 punktów w powiecie bytowskim do 69,1 punktów w powiecie słupskim), zróżnicowanymi w układzie pasmowym, ukształtowanymi w wyniku procesów geomorfologicznych związanymi z okresem ostatniego zlodowacenia i reprezentowanymi przez obszary (rys. 1):

- północny; pas powiatów nadmorskich od kołobrzeskiego na zachodzie do słupskiego na wschodzie – powyżej 65 punktów;
- centralny; powiaty bytowski i szczecinecki – poniżej 60 punktów;
- południowy; powiaty: człuchowski, drawski, wałecki i złotowski – 60-65 punktów.

¹⁸ J. B. Racine, H. Reymond, *Analiza ilościowa w geografii*, PWN, Warszawa, 1977.

¹⁹ *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, IUNiG, Puławy, 2000; T. Wittek, T. Górski, *Przyrodnicza bonitacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce*, IUNiG, Puławy, 1977.

Rysunek 1. Warunki zewnętrzne rolnictwa Pomorza Środkowego: przyrodnicze – wskaźnik jakości rolnej przestrzeni produkcyjnej, urbanizacyjne – miasta Koszalin Słupsk, historyczne – ziemie dawnego zaboru pruskiego i Niemiec w okresie międzywojennym, z wyłączeniem części powiatu bytowskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Waloryzacja rolnej przestrzeni produkcyjnej Polski*, IUNiG, Puławy, 2000; T. Witek, T. Górski, *Przyrodnicza bonitacja rolnej przestrzeni produkcyjnej w Polsce*, IUNiG, Puławy, 1977.

W warunkach niewielkiego zróżnicowania historyczno-gospodarczego (głównie ziemie należące przed II wojną światową do Niemiec; jedynie pojedyncze gminy wschodniej części powiatu bytowskiego w okresie międzywojennym należały do Polski) pozaprzyrodnicze uwarunkowania rolnictwa związane są z procesami urbanizacji (głównie oddziaływanie największych miast regionu – Koszalina i Słupska) oraz z rozwijającą się funkcją turystyczną, zwłaszcza w pasie gmin nadmorskich.

Analiza według grup cech wewnętrznych rolnictwa

Struktura użytkowania ziemi

Jako cechy diagnostyczne struktury użytkowania ziemi przyjęto trzy poniżej scharakteryzowane wskaźniki:

1. Udział gruntów gospodarstw rolnych w ogólnej powierzchni danego regionu – średnio 45,4% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 30,9% w wałeckim do 69,9% w sławieńskim; ponadto próg 50%, wskazujący na grunty gospodarstw rolnych jako najważniejszy segment

zagospodarowania przestrzennego, odnotowano w powiatach kołobrzeskim – 65,0% i świdwińskim – 57,0%), poniżej przeciętnej dla kraju – 57,8% (według województw od 37,7% w lubuskim do 70,0% w kujawsko-pomorskim).

2. Udział użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej w ogólnej powierzchni użytków rolnych (dotyczy użytków rolnych utrzymywanych zgodnie z normami spełniającymi wymogi rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2007 r. w sprawie *minimalnych norm*²⁰ – średnio 93,5% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 81,8% w drawskim do blisko 98% w sławieńskim i wałeckim), na poziomie zbliżonym do przeciętnego w kraju – 94,2% (według województw od 85,3% w śląskim do 98-99% w kujawsko-pomorskim, opolskim i wielkopolskim).
3. Udział powierzchni intensywnych form zagospodarowania rolniczego (pod zasiewami, ogrodami przydomowymi i uprawami trwałymi) w ogólnej powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej – średnio 78,8% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 68,8% w bytowskim do blisko 87,9% w człuchowskim), na poziomie wyższym od przeciętnego w kraju – 74,4% (według województw od 53,4% w małopolskim do 89,5% w opolskim).

Zgodnie z przyjętą procedurą badawczą wyżej wymienione wskaźniki ujęto łącznie w formie średniej wartości znormalizowanej. Tak określony wskaźnik oceny użytkowania ziemi plasuje region środkowopomorski między 10 a 11 lokatą (wartość wskaźnika -0,39) w odniesieniu do układu województw (od 1,12 w kujawsko-pomorskim do -1,59 w podkarpackim). Wyróżnia się dużym zróżnicowaniem według powiatów (od -0,78 w koszalińskim do 1,14 w sławieńskim).

Struktura agrarna

W ramach analizy struktury przestrzennej rolnictwa wydzielono także trzy cechy diagnostyczne struktury agrarnej:

1. Przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego (w ha, powyżej 1 ha UR) – średnio 26,7 ha w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 17,3 ha w bytowskim do 32,8 ha w świdwińskim), na poziomie znacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 9,8 ha (według województw od 3,8 ha w małopolskim do 30,5 ha w zachodniopomorskim).

²⁰ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2007 r. w sprawie *minimalnych norm* (Dz. U. z 2010 r., nr 39, poz. 211).

2. Udział gospodarstw powyżej 15 ha UR w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR – średnio 30,0% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 23,9% w koszalińskim do 39,9% w białogardzkim), na poziomie znacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 12,6% (według województw od 1,5% w małopolskim do 36,4% w warmińsko-mazurskim).
3. Udział gospodarstw rolnych z ilością działek 10 i więcej w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych – średnio 7,0% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 5,3% w drawskim do 12,5% w złotowskim), na poziomie niższym od przeciętnego w kraju – 10,1% (według województw od 5,2% w pomorskim do 15,4% w opolskim).

Łączna analiza wyżej wymienionych cech w formie wskaźnika oceny struktury agrarnej (średnia znormalizowana; cechę dotyczącą działek ujęto w formie destymulanty) wykazała jego wysoką wartość dla wydzielonych powiatów Pomorza Środkowego (1,52), umiejscawiającą obszar między drugim (zachodniopomorskie) i trzecim województwem w Polsce (pomorskie; najwyższy wskaźnik 1,69 odnotowano w woj. warmińsko-mazurskim). W układzie poszczególnych powiatów zmienność ta wynosiła od -0,64 w bytowskim do 0,79 w wałęckim.

Cechy społeczne rolnictwa

Analiza wyników PSR 2010 wiązała się także z wydzieleniem czterech cech diagnostycznych sfery społecznej rolnictwa, zarówno o wymiarze ilościowym (nakłady siły roboczej w gospodarstwach), jak i jakościowym (struktura demograficzna i wykształcenie kierowników gospodarstw rolnych):

1. Udział gospodarstw kierowanych przez rolników młodych – do 35 lat – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych – średnio 13,1% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 9,4% w wałęckim do 15,5% w koszalińskim), na poziomie zbliżonym do przeciętnego w kraju – 14,0% (według województw od 10,6% w śląskim do 16,2% w kujawsko-pomorskim).
2. Udział gospodarstw rolnych kierowanych przez osoby z wykształceniem co najmniej średnim rolniczym w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą – średnio 15,0% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 9,2% w bytowskim do 22,2% w wałęckim), na poziomie znacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 10,5% (według województw od około 6,0% w małopolskim, podkarpackim i śląskim do blisko 17,0% w kujawsko-pomorskim i wielkopolskim).
3. Relacja między liczbą pracujących w osobach a liczbą pracujących w AWU (1 jednostka AWU – Annual Work Unit, dotyczy nakładów

pracy w przeliczeniu na 1 etat, tj. 2120 godz./rok) – średnio 2,0 os. w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 1,8 w człuchowskim, białogardzkim i świdwińskim do 2,3 os. w wałeckim), na poziomie niższym od przeciętnego w kraju – 2,2 os. (według województw od 1,7 os. w kujawsko-pomorskim do blisko 3 os./1 jedn. AWU w podkarpackim i śląskim).

4. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w przeliczeniu na 1 jednostkę AWU – średnio 20,7 ha w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 13,9 ha w bytowskim do 26-27 ha w białogardzkim i wałeckim), na poziomie znacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 7,4 ha (według województw od 2,9 ha w małopolskim do 23,5 ha w zachodniopomorskim).

Wymienione wyżej cechy diagnostyczne stanowiły podstawę konstrukcji syntetycznego wskaźnika oceny cech społecznych rolnictwa (średnia znormalizowana; cechę dotyczącą relacji między pracującymi w osobach i w jedn. AWU ujęto w formie destymulanty). Wskaźnik ten osiągnął najniższe wartości w woj. podkarpackim (-1,34; ostatnia – 16 – lokata w kraju) i śląskim (-1,29; 15 lokata w kraju). Z kolei wysokie noty oceny cech społecznych rolnictwa (wskaźnik powyżej 1) charakteryzują województwa warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie oraz szczególnie kujawsko-pomorskie (wskaźnik 1,18; 1 lokata w Polsce). Wskaźnik dla badanego obszaru wyniósł 0,86 i umiejscawia jego lokatę pomiędzy 4 a 5 województwem Polski.

Wyposażenie techniczne gospodarstw rolnych

Technika rolnicza oceniona została na podstawie uwzględnionych w PSR 2010 elementów mechanizacji, chemizacji i gospodarki wodnej w rolnictwie, ujętych w formie pięciu, poniżej scharakteryzowanych, cech diagnostycznych:

1. Udział gospodarstw posiadających ciągnik w odsetku ogólnej liczby gospodarstw rolnych – średnio 50,3% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 37,9% w wałeckim do około 58% w człuchowskim i złotowskim), na poziomie zbliżonym do przeciętnego w kraju – 53,7% (według województw od 37,2% w śląskim do 65-66% w kujawsko-pomorskim i podlaskim).
2. Udział gospodarstw posiadających kombajn w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych – średnio 19,4% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 13,3% w bytowskim do 34,7% złotowskim), na poziomie wyższym od przeciętnego w kraju – 13,4% (według województw od 3,6% w podkarpackim do 30,8% w opolskim).

3. Liczba maszyn i urządzeń objętych PSR 2010 na 1 gospodarstwo rolne prowadzące działalność rolniczą (dotyczy 20 maszyn rolniczych) – średnio 2,2 maszyny w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 1,6 w wałeckim do 3,5 w złotowskim), na poziomie niższym od przeciętnego w kraju – 2,6 maszyny (według województw od 1,2 maszyny w podkarpackim do 3,9 maszyny/1 gospodarstwo rolne w kujawsko-pomorskim).
4. Zużycie nawozów mineralnych w kg czystego składnika NPK na 1 ha UR – średnio 107 kg w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 47 kg w drawskim do 165 kg w słupskim), na poziomie niższym od przeciętnego w kraju – 115 kg (według województw od 56-58 kg w małopolskim i podkarpackim do 182 kg w opolskim).
5. Udział gruntów objętych systemem nawodnień w ogólnej powierzchni UR – średnio 0,32% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 0,01% w białogardzkim do 1,64% w słupskim), na poziomie znacznie niższym od przeciętnego w kraju – 0,59% (według województw od 0,05% w podkarpackim do 1,46% w łódzkim).

Scharakteryzowane powyżej cechy umożliwiły konstrukcję syntetycznego wskaźnika oceny wyposażenia technicznego rolnictwa. Tak skonstruowany wskaźnik wyróżnia się dużym zróżnicowaniem regionalnym – od poniżej -1 (-1,22 woj. małopolskie, -1,39 woj. podkarpackie, odpowiednio 15 i 16 lokata w kraju) do powyżej 1 (1,07 woj. opolskie, 1,5 woj. kujawsko-pomorskie – odpowiednio 2 i 1 lokata w kraju). Region Pomorza Środkowego pod względem wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych plasuje się pomiędzy 10 a 11 województwem (-0,15).

Cechy produkcyjno-ekonomiczne rolnictwa

W ramach cech diagnostycznych rolnictwa wydzielono również grupę 5 wskaźników charakteryzujących poziom produkcyjno-ekonomiczny rolnictwa. Ważnym elementem tak ukierunkowanej oceny rolnictwa było obliczenie jego produkcji globalnej, która stanowiła sumę produkcji roślinnej i zwierzęcej otrzymaną poprzez przemnożenie powierzchni poszczególnych użytków rolnych oraz pogłównia zwierząt gospodarskich według danych PSR 2010 dla poszczególnych województw przez odpowiednie współczynniki standardowej produkcji „2007”²¹. Standardowa produkcja określa generalnie wartość wytworzonych produktów (wielkości przychodów ze sprzedaży). Oblicza się ją jako średnią wartość produkcji z 5 lat, uzyskiwaną z 1 hektara lub od 1 zwierzęcia w ciągu roku,

²¹ I. Goraj, M. Bocian, J. Cholewa, G. Nachtman, R. Tarasiuk, *Współczynniki Standardowej Produkcji dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*, Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2012.

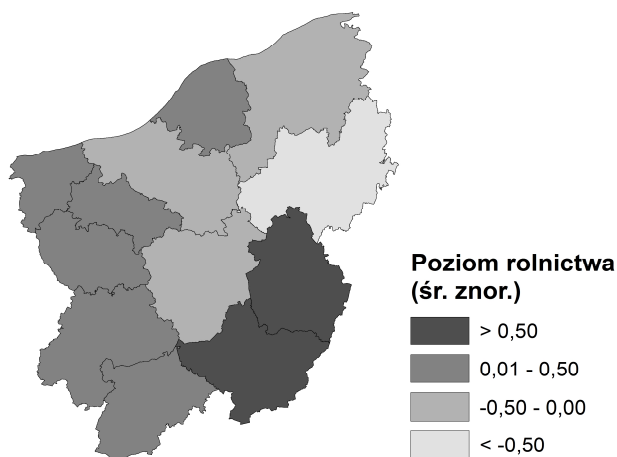
w przeciętnych dla określonego regionu uwarunkowaniach produkcyjnych. W ramach analizy cech produkcyjno-ekonomicznych wydzielono 5 cech diagnostycznych:

1. Udział gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w odsetku ogólnej liczby gospodarstw rolnych – średnio 79,5% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 67,6% w słupskim do 88,9% w wałeckim), na poziomie nieznacznie niższym od przeciętnego w kraju – 83,0% (według województw od 63,4% w śląskim do 90,6% w lubelskim).
2. Udział gospodarstw rolnych o przeważających dochodach rolniczych (ponad 50%) w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą – średnio 23,5% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 16,7% w słupskim do 33,4% w złotowskim), na poziomie nieznacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 22,9% (według województw od około 7% w podkarpackim i śląskim do 45,8% w kujawsko-pomorskim).
3. Udział gospodarstw rolnych zużywających 50% i mniej wartości końcowej produkcji rolniczej w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą – średnio 71,5% w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 57,3% w bytowskim do 80-82% w białogardzkim, kołobrzeskim i świdwińskim), na poziomie wyższym od przeciętnego w kraju – 61,7% (według województw od 30,2% w podkarpackim do 80,2% w kujawsko-pomorskim).
4. Poziom produktywności ziemi – wielkość produkcji globalnej rolnictwa w zł na 1 ha UR – średnio 4125 zł w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 2500 zł w białogardzkim do 11 125 tys. zł w drawskim – efekt występowania przemysłowych ferm trzody chlewnej), na poziomie niższym od przeciętnego w kraju – 5077 zł (według województw od 3865 zł w dolnośląskim do 6956 zł w wielkopolskim).
5. Poziom produktywności pracy – wielkość produkcji globalnej rolnictwa w zł na 1 jednostkę AWU – średnio 102 625 zł w powiatach regionu środkowopomorskiego (od 45 882 zł w bytowskim do 354 387 zł w drawskim), na poziomie znacznie wyższym od przeciętnego w kraju – 39 716 zł (według województw od 14 158 zł w podkarpackim do 116 426 zł w zachodniopomorskim).

Analiza syntetycznego wskaźnika cech produkcyjno-ekonomicznych (średnia znormalizowana 5 cech diagnostycznych) wykazała silne zróżnicowanie regionalne – od wartości poniżej -1 w woj. śląskim i podkarpackim (odpowiednio 15 i 16 lokata w kraju) do powyżej 1 w woj. kujawsko-pomorskim i wielkopolskim (odpowiednio 2 i 1 lokata w kraju). Wskaźnik badanego obszaru lokuje go pomiędzy 6 a 7 województwem (0,27).

Ujęcie syntetyczne rolnictwa – ranking województw

Przeprowadzona analiza, obejmująca powyżej scharakteryzowane segmenty struktury przestrzennej rolnictwa, umożliwiła konstrukcję typów strukturalnych rolnictwa oraz wskaźnika ilustrującego jego ogólny poziom.

Rysunek 2. Poziom i typy strukturalne rolnictwa Pomorza Środkowego
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2010.

Typy strukturalne rolnictwa wyznaczono w oparciu o obliczone wartości znormalizowane dla każdej cechy, przyjmując sygnaturę (+) gdy była ona większa od zera, natomiast (–) gdy była mniejsza niż zero. Kolejność znaków odzwierciedla układ cech, jaki był przedmiotem analizy, tj. struktura użytkowania ziemi, struktura agrarna, cechy społeczne rolnictwa, wyposażenie techniczne gospodarstw rolnych oraz cechy produkcyjno-ekonomicznych rolnictwa – por. tab. 1.

Tabela 1. Typy strukturalne i ogólny poziom rolnictwa w Regionie Pomorza Środkowego według PSR 2010

Wyszczególnienie	Wskaźniki oceny wg segmentów struktury przestrzennej rolnictwa					Typ strukturalny	Ogólny poziom rolnictwa	
	struktura użytkowania ziemi	struktura agrarna	cechy społeczne rolnictwa	wyposażenie techniczne gosp. rolnych	cechy produkcyjno-ekonomiczne		średni a znor.	lokata
Region na tle kraju								
Środkowe Pomorze	-0,38	1,52	0,86	-0,15	0,27	-++++	0,42	7 lub 8
Zróżnicowanie według powiatów								
białogardzki (zachpom.)	-0,21	0,33	0,79	-0,18	-0,35	-+++ -	0,07	6
bytowski (pom.)	-0,55	-0,64	-0,86	-0,26	-0,38	-+++ -	-0,54	12
człuchowski (zachpom.)	0,6	0,4	0,52	0,9	0,69	+++++	0,62	1
drawski (zachpom.)	-0,67	0,63	0,15	-0,81	0,83	-+++ +	0,03	7
kołobrzeski (zachpom.)	0,74	-0,06	-0,32	0,03	0,02	+ - - + +	0,08	4
koszaliński (zachpom.)	-0,78	-0,38	0,25	-0,52	-0,25	-+++ -	-0,34	11
sławiński (zachpom.)	1,14	-0,24	0,01	-0,68	0,18	+ - - + +	0,08	5
słupski (pom.)	-0,2	-0,05	-0,26	0,52	-0,9	- - - + -	-0,18	10
szczecinecki (zachpom.)	-0,4	0,19	0,16	-0,35	-0,13	-+++ -	-0,11	9
świdwiński (zachpom.)	0,27	0,66	0,34	0,24	0,65	+++++	0,43	3
walecki (zachpom.)	0,28	0,79	-0,14	-0,98	0,17	+++ - +	0,02	8
złotowski (wielkop.)	0,63	-0,26	0,38	1,52	0,65	+ - + + +	0,59	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2010.

Wskaźnik ogólnego poziomu rolnictwa wyznaczono jako średnią z sumy wartości znormalizowanych dla poszczególnych segmentów struktury przestrzennej rolnictwa (rys. 2). Tak obliczony poziom rolnictwa plasuje Pomorze Środkowe między 7 a 8 województwem Polski. Wartości wyższe od średniej krajowej cechują trzy segmenty przy czym badany obszar zdecydowanie najlepiej wypada pod względem struktury agrarnej (pomiędzy 2 a 3 miejscem) oraz cech społecznych rolnictwa (pomiędzy 4 a 5 miejscem). Najslabiej ocenionym elementem struktury przestrzennej rolnictwa są cechy użytkowania ziemi (pomiędzy 10 a 11 miejscem).

Analiza wykazała silne zróżnicowanie poziomu rolnictwa w układzie poszczególnych powiatów regionu środkowopomorskiego. Najkorzystniejsza sytu-

acja miała miejsce w powiecie człuchowskim (wszystkie segmenty powyżej średniej regionalnej) oraz złotowskim (niekorzystna ocena struktury agrarnej). Trzecie miejsce – pomimo wszystkich cech powyżej średniej – zajmuje powiat świdwiński. Najniższy poziom rolnictwa zdiagnozowano w powiatach słupskim, koszalińskim (oddziaływanie procesów urbanizacji i rozwoju pozarolniczego) i bytowskim (odrębność historyczna części powiatu).

Biorąc pod uwagę wyniki analizy prowadzonej równolegle dla Polski w układzie województw, najkorzystniejszy typ rolnictwa występuje w kujawsko-pomorskim, wielkopolskim i opolskim, w których wszystkie cechy posiadały wartości powyżej średniej. Na czwartym miejscu znalazło się województwo zachodniopomorskie, pomimo aż dwóch niekorzystnych cech (struktura użytkowania ziemi i wyposażenie techniczne gospodarstw rolnych, szczególnie wysoka ocena w zakresie struktury agrarnej). Podobna sytuacja miała miejsce w województwie warmińsko-mazurskim. W grupie regionów o najniższym ogólnym poziomie rolnictwa znalazły się województwa podkarpackie, małopolskie i śląskie, w których wszystkie cechy posiadały sygnatury ujemne (wartości tych cech były poniżej średniej krajowej).

Gospodarstwa rolne jako beneficjenci Wspólnej Polityki Rolnej UE

W ramach analizy środków finansowych zasilających rolnictwo poszczególnych regionów w kraju, uwzględnione zostały przyznawane od 2004 r. płatności bezpośrednie oraz płatności wynikające z udziału gospodarstw rolnych w programach operacyjnych, obejmujących lata: 2002-2004 (Przedakcesyjny Program Rozwoju Wsi i Rolnictwa – SAPARD), 2004-2006 (pierwszy okres finansowy członkostwa Polski w UE – Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich – PROW i Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” – SPO „Rolnictwo”) oraz 2007-2010 (wnioski zrealizowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013).

Ogółem w analizowanym okresie, gospodarstwa rolne w Polsce zasilono kwotą 90,4 mld zł – por. tab. 2. Blisko 4% tej kwoty (3,56 mld zł) przypadło na gospodarstwa Pomorza Środkowego (pomiędzy 12 a 13 miejscem według województw). Analiza struktury rodzajowej płatności dla Polski wykazała, w warunkach niewielkiego udziału wsparcia ukierunkowanego na poprawę struktury obszarowej gospodarstw (3,6% pozyskanych płatności), struktury wieku ich kierowników (5,1%), stanu technicznego (10,0%) i warunków przyrodniczych rolnictwa (14,9%), zaznaczający się wysoki udział płatności mających na celu

modernizację struktury produkcji rolniczej (29,4%) oraz poprawę sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (37,0%). Oznacza to realizację koncepcji egalitaryzmu społecznego, zakładającej możliwie najszerszy dostęp do środków WPR, co podnosi ich znaczenie socjalne kosztem rozwoju produkcyjnego rolnictwa.

Tabela 2. Wsparcie finansowe gospodarstw rolnych środkami Wspólnej Polityki Rolnej UE w Polsce w powiatach Pomorza Środkowego (PŚ) latach 2002-2010 – formy i kierunki oddziaływania na strukturę przestrzenną rolnictwa

Formy i kierunki wsparcia	Polska		PŚ		Polska=100
	pozyskana kwota				
	mln zł	%	mln zł	%	pkt
RAZEM FUNDUSZE WPR	90 496,1	100	3563,0	100	100
Wsparcie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	9079,5	10,0	407,4	11,4	114
Program rolnośrodowiskowy	3682,9	4,1	433,0	12,2	299
Zalesianie gruntów	733,9	0,8	46,4	1,3	161
Poprawa warunków przyrodniczych rolnictwa – razem	13 496,4	14,9	886,8	24,9	167
Renty strukturalne – przekazanie gruntów na powiększenie innego gospodarstwa	3232,9	3,6	86,5	2,4	68
Poprawa struktury obszarowej gospodarstw rolnych	3232,9	3,6	86,5	2,4	68
Renty strukturalne – przekazanie gruntów następcom	2719,8	3,0	38,9	1,1	36
Ułatwianie startu młodym rolnikom	1907,4	2,1	41,0	1,2	55
Poprawa struktury wieku kierowników gospodarstw rolnych – razem	4 627,2	5,1	79,9	2,2	44
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	3030,4	3,3	71,9	2,0	60
Modernizacja gospodarstw rolnych	3434,7	3,8	128,4	3,6	95
Dostosowanie gospodarstw do standardów UE	2437,5	2,7	44,9	1,3	47
Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej...	149,5	0,2	2,4	0,1	41
Poprawa stanu technicznego gospodarstw rolnych – razem	9 052,1	10,0	247,6	6,9	69
UPO inne rośliny	21170,9	23,4	929,9	26,1	112
Pozostałe płatności obszarowe	5 426,2	6,0	79,5	2,2	37
Modernizacja struktury produkcji rolniczej – uzupełniające płatności obszarowe	26597,1	29,4	1009,4	28,3	96
Jednolita płatność obszarowa	29857,4	33,0	1216,3	34,1	103
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	3062,3	3,4	25,7	0,7	21
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	570,8	0,6	10,8	0,3	48
Poprawa sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych – razem	33 490,4	37,0	1252,9	35,2	95

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

W celu poznania specyficznych cech absorpcji funduszy WPR regionu Pomorza Środkowego na tle kraju, porównano udziały poszczególnych działań w całościowej kwocie pozyskanych płatności (wskaźnik przyjmujący wartość 100 pkt dla danego udziału Polski). Stwierdzono, że struktura rodzajowa środków

pozyskiwanych przez gospodarstwa rolne Pomorza Środkowego, charakteryzują się znacznie wyższym udziałem płatności ukierunkowanych na poprawę warunków przyrodniczych rolnictwa (167 punktów), kosztem pozostałych kierunków wsparcia. Rozpatrując poszczególne działania na uwagę zasługuje blisko trzykrotnie wyższy udział płatności programu rolno środowiskowego (299 punktów) oraz znacznie wyższy udział płatności przeznaczanych na zalesianie gruntów (161 punktów). Ponadto wyższy jest udział płatności z tytułu wsparcia obszarów ONW (114 punktów) oraz wybranych płatności obszarowych (UPO – 112 punktów, JPO – 103 punktów).

Niższe w stosunku do średniej krajowej udziały dotyczyły pozostałych kierunków wsparcia tj. poprawy: struktury wieku kierowników gospodarstw rolnych (44 punkty), struktury obszarowej (68 punktów), wyposażenia technicznego (69 punktów). Na poziomie porównywalnym do udziału ogólnokrajowego były działania ukierunkowane na modernizację struktury produkcji rolniczej (96 punktów) oraz poprawę sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (95 punktów). Wynika to jednak z faktu zdecydowanej dominacji jednolitej płatności obszarowej, która ma charakter powierzchniowy. Uwzględniając poszczególne działania zdecydowanie największą różnicę w stosunku do udziału krajowego odnotowano w zakresie wspierania gospodarstw niskotowarowych (21 punktów) oraz rent strukturalnych (przekazanie gruntów następcom; 36 punktów).

Wysokie udziały płatności rolnośrodowiskowych wiążą się z prowadzoną na szeroką skalę uprawą orzecha włoskiego. Blisko jedna trzecia ogólnokrajowej powierzchni tej uprawy, koncentruje się właśnie w regionie Pomorza Środkowego. Orzech włoski stanowi wiodący kierunek struktury drzew owocowych w badanym regionie. Plantacje te były przede wszystkim zakładane w ramach programu rolnośrodowiskowego PROW 2004-2006 (wsparcie upraw ekologicznych), a ich znaczący areal był wynikiem dużej atrakcyjności finansowej dla rolników – płatność pięcioletnia, przez pierwsze 3 lata uprawy dotacja roczna wynosiła 1800 zł/1 ha, a przez następne dwa 1540 zł/1 ha, co łącznie z jednolitą płatnością obszarową i płatnością ONW, dawało około 2,5 tys. zł dotacji unijnej do 1 ha plantacji. Tak wysokie płatności WPR uruchomiły zjawisko nadmiernego przyrostu powierzchni sadów orzechowych, często nieuzasadnionego ekologicznie, zwłaszcza w grupie wielkoobszarowych gospodarstw rolnych utworzonych na bazie sprywatyzowanych gruntów państwowych w rolnictwie. Dlatego od 2011 r. orzech włoski został wykluczony z pakietu płatności unijnych. Jednakże okres obowiązywania wyżej wymienionych dotacji przyczynił się do znacznego podniesienia udziału orzecha włoskiego w strukturze drzew owocowych.

Zakończenie

Analiza przestrzenna rolnictwa Powiatów Pomorza Środkowego wykazała:

- znaczące zróżnicowanie warunków zewnętrznych rolnictwa, związanych – oprócz zaznaczającej się odrębności historyczno-kulturowej powiatu bytowskiego – z oddziaływaniem procesów urbanizacji (niski poziom rolnictwa w powiatach najsilniej zurbanizowanych – koszalińskim i słupskim) i rozwoju funkcji turystycznej skupionych w północnej, nadmorskiej części badanego obszaru;
- wysoką pozycję na tle mierników ogólnokrajowych w zakresie: wielkoobszarowych gospodarstw rolnych (w regionie znajduje się co dziesiąte gospodarstwo o powierzchni ponad 100 ha), ekstensywnych form użytkowania ziemi (ugory – 7,0% ogólnokrajowej powierzchni, pastwiska – 7,1%) oraz wybranych kierunków produkcji roślinnej (gryka – 18,4% ogólnokrajowej powierzchni zasiewów, rzepak – 6,0%, żyto – 6,4%) i zwierzęcej (trzoda chlewna – 13,6% krajowego pogłowia warchlaków oraz 9,3% krajowego pogłowia prosiąt);
- zróżnicowaną strukturę przestrzenną rolnictwa, wyróżniającą się – w porównaniu do innych regionów w kraju – szczególnie wysokimi notami w zakresie cech agrarnych i społecznych a w układzie powiatów jednostkami o przewadze ocen negatywnych (słupski, bytowski) lub pozytywnych (najwyraźniej człuchowski i świdwiński);
- strukturę absorpcji środków unijnych pozyskanych przez gospodarstwa rolne wyróżniającą się dużymi udziałami płatności rolno środowiskowych, które to w znacznym stopniu są efektem wielkoskalowej uprawy orzecha włoskiego.

Postulowany kierunek rozwoju rolnictwa Pomorza Środkowego to duże (farmerskie) gospodarstwa rolne ukierunkowane na utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego, prowadzące produkcję zdrowej żywności w celu zaspokojenia potrzeb regionu wraz z rozwijającą się funkcją turystyczną.

Bibliografia

1. Bański J., *Obszary problemowe w rolnictwie Polski*, „Prace Geograficzne”, zeszyt 172, IGiPZ PAN, Warszawa 1999.
2. Bański J., *Geografia rolnictwa Polski*, PWE, Warszawa 2007.
3. *Charakterystyka gospodarstw rolnych – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2012.
4. Falkowski J., Kostrowicki J., *Geografia rolnictwa świata*, PWN, Warszawa 2001.
5. Głębocki B., *Czynniki kształtujące przestrzenną strukturę produkcyjną rolnictwa*, Seria: Geografia, nr 19, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1979.

6. Goraj I., Bocian M., Cholewa J., Nachtman G., Tarasiuk R., *Współczynniki Standardowej Produkcji dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*, Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012.
7. *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR*, W. Poczta (red.), GUS, Warszawa, 2013.
8. Kulikowski R., *Przestrzenne zróżnicowanie i przemiany rolnictwa w Polsce po 1990 r.*, (w:) *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002*, J.J. Parysek (red.), Bogucki Wyd. Nauk., Poznań 2004.
9. Kulikowski R., *Przestrzenne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, tom 54, zeszyt 4, Warszawa 1982.
10. Kulikowski R., *Szczegółowy przegląd czynników opisujących produkcję rolną i charakterystyka możliwości produkcyjnych rolnictwa*, (w:) *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, A. Ciołkosz (red.), GUS, Warszawa 2003.
11. Kostrowicki J., *Typologia rolnictwa. Założenia, kryteria, metody*, „Przegląd Geograficzny”, tom 41, zeszyt 4, Warszawa 1969.
12. Kostrowicki J., *Zarys geografii rolnictwa*, PWN, Warszawa 1973.
13. Kostrowicki J., *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1950-1970*, „Prace Geograficzne”, 127, IGiPZ PAN, Warszawa 1978.
14. *Pracujący w gospodarstwach rolnych – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2013.
15. Racine J. B., Reymond H., *Analiza ilościowa w geografii*, PWN, Warszawa 1977.
16. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2007 r. w sprawie minimalnych norm, (Dz. U. z 2010, nr 39, poz. 211).
17. Rudnicki R., *Geograficzno-ekonomiczne czynniki kształtujące produkcję rolnictwa indywidualnego na przykładzie makroregionu dolnej Wisły*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1997.
18. Rudnicki R., Kluba M., Wiśniewski Ł., *Zróżnicowanie regionalne rolnictwa a poziom absorpcji funduszy Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce*, (w:) *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej*, t. 1, *Rolnictwo i Wspólna Polityka Rolna*, R. Rudnicki, M. Kluba (red.), Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2014.
19. Rudnicki R., *Renty strukturalne jako czynnik przemian agrarnych i demograficznych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2009.
20. Rudnicki R., Wiśniewski Ł., Kluba M., *Poziom i struktura przestrzenna rolnictwa polskiego w świetle wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 r.*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa

- i Agrobiznesu, tom XVII, zeszyt 3, Warszawa – Poznań – Kołobrzeg, 2015.
21. Stola W., Szczęsny R., *Geografia rolnictwa Polski*, WSiP, Warszawa 1976.
 22. Szczęsny R., *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski w latach 1970-1980*, Wyd. IGiPZ PAN, Warszawa 1988.
 23. Szczęsny R., *Regiony rolnicze w Polsce*, „Geografia w Szkole”, nr 5 (225), WSiP, Warszawa 1992.
 24. *Środki produkcji w rolnictwie – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2011.
 25. *Uprawy ogrodnicze – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2012.
 26. *Uprawy rolne i wybrane elementy metod produkcji roślinnej – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2012.
 27. *Użytkowanie gruntów – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2011.
 28. *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, IUNiG, Puławy 2000.
 29. Witek T., Górski T., *Przyrodnicza bonitacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce*, IUNiG, Puławy 1977.
 30. *Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002-2010 – PSR 2010*, W. Józwiak, W. Ziętara (red.), GUS, Warszawa 2012.
 31. *Zrównoważenie polskiego rolnictwa – PSR 2010*, J. Zegar (red.), GUS, Warszawa 2013.
 32. *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa*, B. Głębocki (red.), GUS, Warszawa 2014.
 33. *Zwierzęta gospodarskie i wybrane elementy metod produkcji zwierzęcej – PSR 2010*, GUS, Warszawa 2013.

SPATIAL STRUCTURE OF AGRICULTURE AND USAGE OF EU FUNDS RELATING THE COMMON AGRICULTURAL POLICY IN THE REGION OF THE MIDDLE POMERANIA

The article concerns an analysis of spatial structure of agriculture in the region of The Middle Pomerania. The analysis is divided into groups of inner features of agriculture and their holistic approach in the form of general level of agriculture and structural types. Issues of usage of The Common Agricultural Policy (CAP) of UE funds is taken in the consideration in this thesis. Series of agricultural features which distinguish analysed region from other voivodships in Poland are demonstrated, especially the distribution of walnut plantation in the general farmland.

Keywords: agriculture, The Common Agricultural Policy (CAP), The Middle Pomerania, spatial structure, region.